

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

Педагогічний факультет
Кафедра початкової та дошкільної освіти

**ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ ТА ВИРАЗНЕ ЧИТАННЯ**

Ступінь бакалавра
Галузь знань 01 Освіта / Педагогіка
012 Дошкільна освіта
Освітня програма: Дошкільна освіта

Миколаїв – 2023

РОЗРОБЛЕНО ТА ВНЕСЕНО: Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ: Трифонова Олена Сергіївна, професорка кафедри
початкової та дошкільної освіти, докторка педагогічних наук, професорка.

РЕЦЕНЗЕНТ: Казанцева Лариса Іванівна, докторка педагогічних наук, професорка,
деканеса факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти Бердянського державного
педагогічного університету.

Програму схвалено на засіданні кафедри початкової та дошкільної освіти

Протокол від «29» серпня 2023 року № 1
Завідувачка кафедри початкової та дошкільної освіти _____ (С. І. Якименко)

Програму погоджено навчально-методичною комісією педагогічного факультету

Протокол від «29 » серпня 2023 року №1
Голова навчально-методичної комісії (Л.М. Хрящевська)

Програму погоджено навчально-методичною радою університету

Протокол від «30» серпня 2023 року № 12
Голова навчально-методичної ради університету (Н. В. Михальченко)

Анотація

Навчальна дисципліна «Культура мовлення і виразне читання» спрямована на ознайомлення студентів із теоретичними й методичними засадами культури мовлення та виразного читання; вдосконалення їхніх навичок володіння нормами сучасної української літературної мови, національно-мовленнєвого етикету, засобами й технікою виразності мовлення, вдалого використання вербальних засобів впливу на слухачів; підвищення рівня комунікативної культури майбутніх педагогів. У процесі вивчення навчального курсу студенти ознайомлюються зокрема з поняттями: «культура мовлення», «виразність», «виразне читання», «словесна дія», «засоби логіко-емоційної виразності»; правилами застосування позамовних засобів виразності у читанні художніх творів, елементами техніки виразного читання, принципами та умовами виразного читання. Особливе значення в процесі вивчення навчальної дисципліни надається розгляду літературознавчого й дієвого аналізу твору, методиці й техніці виразного читання опису пейзажу, портрету, інтер'єру, різних видів розповіді, байки, казки, вірша; трактування твору читцем.

Ключові слова: культура мовлення, виразне читання, техніка, літературознавчий аналіз, дієвий аналіз, засоби логіко-емоційної виразності, художні твори, національно-мовленнєвий етикет.

Summary

The academic discipline "Speech culture and expressive reading" is aimed at familiarizing students with the theoretical and methodological principles of the speech culture and expressive reading; development of their skills for mastering the norms of modern Ukrainian literary language, nationally speaking etiquette, means and techniques of speech expressiveness, successful use of verbal means of influencing listeners; improving the level of communicative culture of future teachers. In the course of training, students get acquainted in particular with the concepts: "speech culture", "expressiveness", "expressive reading", "verbal utterance", "means of logical and emotional expressiveness", "speech competence"; rules on the use of non-verbal means of expression in reading works of fiction, elements of expressive reading technique, principles and conditions of expressive reading. Particular importance in the study of the discipline is given to the consideration of literary and effective analysis of the composition, methods and techniques of expressive reading while describing the landscape, portrait, interior, various types of stories, fables, tales, poems; interpretation of the composition by the reader.

Key words: speech culture, expressive reading, technique, literary analysis, active analysis, means of logical and emotional expressiveness, works of fiction, nationally speaking etiquette, speech competence.

ВСТУП

Програма вивчення обов'язкової навчальної дисципліни «Культура мовлення та виразне читання» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів спеціальності 012 Дошкільна освіта.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є процес оволодіння мовними засобами, читання з дотриманням норм сучасної української мови та мовленнєвого етикету.

Міждисциплінарні зв'язки: Українська мова за професійним спрямуванням.

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою є: навчити студентів досконало володіти мовними засобами й провідними методами логіко-емоційної виразності мовлення та читання, розповідати із дотриманням норм сучасної української мови та національного мовленнєвого етикету, майстерно використовувати вербальні засоби впливу на слухачів, оволодіти нормами мовленнєвого етикету, підвищити рівень комунікативної культури майбутніх педагогів, засвоїти основи опрацювання, підготовки та виразного читання творів різних жанрів.

Завданнями є:

- ознайомити студентів із теоретичними засадами культури мовлення та виразного читання;
- вдосконалити навички володіння нормами сучасної української літературної мови, національного мовленнєвого етикету, засобами виразності мовлення;
- навчити студентів правильно застосовувати методи логіко-емоційної виразності мовлення та читання, засоби вербального спілкування;
- розкрити особливості розповідання творів різних літературних жанрів, уміти їх виразно розповідати;
- навчити методично правильно здійснювати літературознавчий аналіз текстів різних жанрів.

Програмні результати навчання

ПРН-15. Визначати завдання і зміст різних видів діяльності дітей раннього і дошкільного віку на основі програм дошкільної освіти та знань про культурно-історичний досвід українського народу, загальнолюдські культурні та етико-естетичні цінності.

ПРН-17. Здійснювати суб'єкт-суб'єкту взаємодію і розвивальне міжособистісне педагогічне спілкування з дітьми дошкільного віку та особистісно- і соціально зорієнтоване спілкування з батьками.

ПРН-18. Володіти технологіями організації розвивального предметноігрового, природно-екологічного, пізнавального, мовленнєвого середовища в різних групах раннього і дошкільного віку.

ПРН-20. Враховувати рівні розвитку дітей при виборі методик і технологій навчання і виховання, при визначенні зони актуального розвитку дітей та створенні зони найближчого розвитку.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студент оволодіває такими компетентностями:

I. Загальнопредметні:

ЗК-4. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

ЗК-6. Здатність до міжособистісної взаємодії.

ЗК-7. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК-8. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

II. Фахові:

ФК-1. Здатність працювати з джерелами навчальної та наукової інформації.

ФК-3. Здатність до розвитку допитливості, пізнавальної мотивації, пізнавальних дій у дітей раннього і дошкільного віку.

ФК-5. Здатність до розвитку в дітей раннього і дошкільного віку мовлення як засобу спілкування і взаємодії з однолітками і дорослими.

ФК-7. Здатність до національно-патріотичного виховання дітей раннього і дошкільного віку (любов до Батьківщини, рідної мови, рідного міста; інтерес і повага до державних символів України, національних традицій, звичаїв, свят, обрядів).

ФК-9. Здатність до розвитку перцептивних, мнемічних процесів, різних форм мислення та свідомості в дітей раннього і дошкільного віку.

ФК-11. Здатність до формування в дітей раннього і дошкільного віку елементарних уявлень про різні види мистецтва і засоби художньої виразності (слово, звуки, фарби тощо) та досвіду самостійної творчої діяльності.

ФК-20. Здатність до самоосвіти, саморозвитку, до безперервності в освіті для постійного поглиблення загальноосвітньої та фахової підготовки, перетворення набуття освіти в процес, який триває впродовж усього життя людини.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Тема 1. Теоретичні засади культури мовлення та виразного читання

Культура мовлення та виразне читання як педагогічна дисципліна. Предмет, об'єкт, завдання курсу «Культура мовлення та виразне читання». Мова і мовлення в аспекті лінгводидактики. Поняття «культура мовлення». Нормативність культури українського мовлення. Культура мовленнєвого спілкування. Причини низької мовленнєвої культури. Поняття «виразність», «виразне читання». Вчення К. Станіславського про словесну дію. Принципи та умови виразного читання.

Тема 2. Культура мовленнєвого спілкування

Сутність поняття «спілкування», «комунікація». Моделі спілкування. Культура ділового спілкування. Поняття «імідж», його місце в комунікуванні. Історія виникнення українського мовленнєвого етикету. Мовленнєвий етикет у різних ситуаціях спілкування. Види вітань. Характеристика побудови тексту вітання.

Тема 3. Мовні засоби виразності

Дикційна та орфоепічна чистота мовлення. Дихання. Типи дихання. Гігієнічні правила дихання. Поняття «темп», «тембр» мовлення. Голос. Постановка голосу. Якість розвиненого голосу. Гігієна голосу.

Тема 4. Позамовні (рухові) засоби виразності

Класифікація немовних засобів виразності мовлення. Жести як компонент позамовної виразності. Міміка. Правила застосування позамовних засобів виразності у читанні художніх творів.

Тема 5. Засоби логіко-емоційної виразності читання (ЗЛЕВЧ).

Поняття засобів логіко-емоційної виразності. Інтонаційне багатство мовлення. Ритм. Ритмічний лад як чинник комунікативно виразності мовлення. Місце засобів логіко-емоційної виразності в загальній системі виразного читання. Мовні такти, їх значення для процесу читання, мовлення. Паузи. Види пауз. Логічний наголос. Функціональні особливості логічного наголосу. Тактовий логічний наголосу Головний логічний наголос. Мелодика мовлення. Значення мелодики мовлення для вираження змісту фрази.

Тема 6. Методика практичного використання засобів логіко-емоційної виразності

Значення засобів логіко-емоційної виразності читання для професійної підготовки вихователя, методика їх застосування. Основні мелодичні ходи, позначення їх на письмі. Методика членування тексту на мовні такти, виокремлення логічних наголосів.

Тема 7. Підготовка твору для читання та аналізу його з дітьми

Попередній аналіз тексту. Визначення виховної, пізнавальної художньо-естетичної вартості тексту. Окреслення завдань читця та аналізу твору з дітьми. Літературознавчий аналіз твору. Ідейно-тематичне багатство твору. Розгляд теми, жанрових особливостей вирішення її форми викладу. Жанрові особливості твору. Колорит виконання. Ступінь характерності тембральних забарвлень, інтонаційні ознаки. Розгляд композиції й сюжету твору. Усвідомлення авторських засобів та прийоми типізації. Аналіз мовлення персонажів.

Аналіз естетичних якостей твору. Портретна зарисовка героя твору. Змалювання внутрішньої краси, прагнень, переживань, вчинків. Визначення головної мети читання та аналізу тексту з дітьми. Дієвий аналіз твору. Розчленування твору на частини. Визначення перспективного творчого завдання до кожної частини.

Тема 8. Виразне читання творів різних літературних жанрів

Особливості розповідання казок. Мистецтво безпосереднього спілкування із слухачем: ведення розповіді про місце дії, події, героїв. Чітко виражене ставлення відповідача до висловлюваного. Виховне спрямування казок. Особливості виконання казок у поетичній формі.

Особливості оповідань для дітей. Особливості читання розповіді, діалогу, монологу. Основні принципи роботи над прозовим текстом, особливості читання опису пейзажу, портрету, інтер'єру. Тракткування твору читцем. Вироблення навичок спілкування під час виконання різних прозових творів.

Особливості віршованої мови. Ритмічність і музикальність як засоби виявлення емоційно-виразного змісту поетичних творів. Особливості темпу-ритму вірша як допоміжного засобу передавання емоційно-експресивного вираження змісту, особливості спілкування із слухачем під час читання лірики. Роль бачення як способу емоційно-образної виразності під час підготовки і читання, пейзажної лірики. Словесний малюнок. Виконання дум, балад, поем. Робота над поетичними текстами малих фольклорних форм.

Жанрові особливості байки. Специфіка бачення змальованих подій у байці. Роль і місце розповідача байці: коментар, свідок подій, учасник подій. Визначення моралі і пошуки виражальних засобів для донесення її до слухачів. Розкриття взаємозалежності трьох компонентів: ідея - мораль - підтекст.

Тема 9. Види художньої розповіді, методика проведення

Роль і місце художньої розповіді у роботі педагога-вихователя. Види художньої розповіді. Методика підготовки розповіді. Залежність манери виконання від виду розповіді. Складання плану і процес розповіді. Розповідання перед аудиторією. Використання грамзаписів і аудіофільмів із різними видами розповіді для ознайомлення з особливостями будови і манерою донесення до слухачів.

3. Рекомендована література

Основна

1. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. 5-те вид. доопр. і доп. Харків: Ранок, 2016. 192 с.
2. Калюжна Т. Г. Культура педагогічного мовлення : методичні рекомендації. Київ, 2011. 51 с.
3. Клімова К. Я. Основи культури і техніки мовлення : навчальний посібник для студентів вищих навч. закладів. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Ліра, 2007. 240 с.
4. Олійник Г. А. Виразне читання. Основи теорії : посібник для вчителів. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2011. 224 с.
5. Олійник О., Шинкарук В. Культура мовлення : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2008. 296 с.

Допоміжна

1. Авраменко О. 100 експрес-уроків української : навч. посібник 2-ге вид. Київ : Книголав, 2016. 192 с.
2. Авраменко О. Українська за 20 уроків : навч. посібник 2-ге вид. Київ : Грамота, 2016. 112 с.
3. Захарчук З. Ефективні способи опрацювання партитури виразного читання. *Нова педагогічна думка*. 2013. № 2. С. 102–107.

4. Захарчук-Дуке О. Проблема культури мовлення у науковому полі сучасної лінгводидактики. *Наука-школі : Мовознавчі студії. Українська мова і література*. 2014. № 2. С. 19–25.
5. Культура мови: від теорії до практики : монографія / Л. Струганець, та ін.; за ред. Л. Струганець. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2015. 216 с.
6. Культура фахового мовлення : Навчальний посібник [за ред. Н. Д. Бабич]. Чернівці : Книги – XXI, 2006. 496 с.
7. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Тишаліва, В. І. Теремка. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
8. Мацько Л. І. Культура української фахової мови. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 360 с.
9. Панченко Т. С. Особливості виразного читання прозових творів (на прикладі казок). *Молодий вчений*. 2016. № 3. С. 546–549.
10. Пасинок Валентина. Основи культури мовлення : навч. посібник. Київ: Видавництво «Центр учбової літератури», 2021. 248 с.
11. Пентилюк М. І. Ділове спілкування та культура мовлення : навчальний посібник / М. І. Пентилюк, І. І. Маруніч, І. В. Гайдаєнко. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 224 с.
12. Полякова Т., Стамбульська Т. Основи культури і техніки мовлення. Івано-Франківськ : СПД Іванців І. О., 2013. 72 с.
13. Пономарів О. Культура слова. Мовностилістичні поради : навч. посіб. 3-тє вид., стереотип. Київ: Либідь, 2008. 240 с.
14. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 291 с.
15. Савчук Н. Г. Виразне читання оповідного тексту. *Українська мова та література*. 2010. № 9–12. С. 89–95.
16. Сербенська О. А. Культура усного мовлення. Практикум : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 216 с.
17. Стамбульська Т. І. Культура мовлення майбутнього педагога: теорія та практика : навчально-метод. посіб. Івано-Франківськ : НАІР, 2018. 168 с.
18. Струганець Л. Трактатування поняття «формування мовної особистості» у курсі «культура мови». *Мова. Культура. Взаєморозуміння* : збірник наукових праць. Дрогобич. 2012. Вип. II. С. 229–236.

Інформаційні ресурси

1. Закон України «Про дошкільну освіту» [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>
2. Базовий компонент дошкільної освіти [Електронний ресурс]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-na-sajt-ostatochnij.pdf>
3. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови : навч. посіб. Київ : «Академія», 2007. 360 с. URL: http://194.44.152.155/elib/local/sk7_10976.pdf
4. Національна бібліотека України імені В. Г. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>
5. Національна Академія Наук України. URL: <http://www.nas.gov.ua/>
6. Національна бібліотека України для дітей. URL: <http://www.chl.kiev.ua/>
7. Словники та енциклопедії. URL: <http://dic.academic.ru/searhall.php>
8. Українська мова та література. URL: <http://ridnamova.ck.ua;>
9. Омеляненко А. В. Формування професійної комунікативної культури майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу. URL: <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/19>

10. Пасинок В. Г. Основи культури мовлення : навч. посіб. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 228 с. URL: <http://pedagogy.lnu.edu.ua/wpcontent/uploads/2017/10.pdf>
11. Свінціцька В. Загальні поняття культури мовлення / В. М. Свінціцька, Ю. В. Коломієць. URL: http://www.rusnauka.com/14_ENXXI_2009/Pedagogica/45774.doc.htm.

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання: іспит (залік)

5. Засоби діагностики успішності навчання: усне та письмове опитування, оцінка якості виконання практичних і самостійних завдань, захист презентацій, есе, тестування, контрольна, комплексна контрольна робота.